

AQLI ZAIF VA MEYORDA RIVOJLANGAN BOLALAR NUTQIY RIVOJLANISHINI TAVSIFLASH

DJurayeva Sohiba Baratovna

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat Pedagogika Univeriteti Maxsus Pedgogika Psixologiya fakulteti o'qituvchisi

Abdullayeva Muhlisa Xatam qizi

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat Pedagogika Univeriteti Pedgogika Psixologiya Fakulteti (Logopediya) yo'nalishi talabasi

Anatatsiya: Bugungi maqolamizda Aqliy zaiflik nuqsonining o'ziga xos xususiyati yuqori aqliy funksiyalarning buzilishi - hissiy soha, vosita qobiliyatlari va umuman shaxsiyatning kognitiv jarayonlarning deformatsiyasida ifodalangan xatti-harakatlar va faoliyatni aks ettirish va tartibga solish, Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar bilan mashg'ulotlar tashkil qilish va ularni o'tkazishda kamchiliklarini to'g'rilash yuzasidan olib boriladigan ishlar bolalarning yosh xususiyatlarini, nutq defekti xususiyatlarini, ona tilidan maktab dasturini hisobga olgan holda tashkil qilinishi haqida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Aqliy zaiflik nuqsoni, sabablari juda ko'p va xilma-xil, defektologiya, Ekzogen sabablar, endogen, kompensatsion turdagi maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari

Kirish

Boladagi aqliy zaiflikning sabablari juda ko'p va xilma-xildir. Rus defektologiyasida ular odatda quyidagilarga bo'linadi. Aqliy zaiflik nuqsonining o'ziga xos xususiyati yuqori aqliy funksiyalarning buzilishi - hissiy soha, vosita, qobiliyatlari va umuman shaxsiyatning kognitiv jarayonlarning deformatsiyasida ifodalangan xatti-harakatlar va faoliyatni aks ettirish va tartibga solish. azob chekish. Bularning barchasi jamiyatda aqli zaif kishilarning ijtimoiy moslashuvining buzilishiga olib keladi. Tashqi (ekzogen). Ekzogen sabablar homilaning intrauterin rivojlanish davriga, bola tug'ilishiga va uning hayotining birinchi oylariga (yoki yillariga) ta'sir qilishi mumkin. Ulardan eng keng tarqalganlari: homiladorlik davrida ayolning og'ir yuqumli kasalliklari (virusli gripp, qizilcha va boshqalar); homiladorlik davrida og'ir distrofiya, ya'ni. organlar va to'qimalarda metabolik kasalliklar, ularning funksiyalarining buzilishi va tuzilishidagi o'zgarishlar; onaning tanasida mavjud bo'lgan turli xil parazitlar bilan homilaning infeksiyasi; turli xil zaharlanishlar, ya'ni kelajakdagi onaning tanasining og'irliqli sharoitlari; urilgan yoki ko'kargan homilaning travmatik lezyonlari ham aqliy zaiflikning sababi bo'lishi mumkin; Taxminan 75% hollarda tug'ma

aqliy zaiflik mavjudligi aniqlandi. Ichki (endogen). Aqliy zaiflikni keltirib chiqaradigan endogen sabablar orasida quyidagilarni ta'kidlash kerak: hayotning dastlabki bosqichlarida chaqaloq kasalliklari, masalan, miya va uning membranalarining yallig'lanish kasalliklari (meningit, turli xil kelib chiqishi meningoensefalitlari) ko'pincha aqliy zaiflikning sabablari bo'lib xizmat qiladi; ayniqsa, xromosoma kasalliklarida o'zini namoyon qiladigan irsiyat omili; ichki sabablar tanadagi oqsil va uglevod almashinuvining buzilishini ham o'z ichiga oladi; so'nggi yillarda aqliy zaiflik oila yashaydigan hududning radiatsiyaning keskin ko'tarilishi, noqulay ekologik vaziyat tufayli paydo bo'ladigan holatlar tobora ko'payib bormoqda. Aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarning tarkibi miya shikastlanishining vaqti va sabablari bo'yicha ham, klinik ko'rinishining og'irligi va psixologik-pedagogik xususiyatlari bo'yicha ham juda xilma-xildir. Xalqaro tasnifga ko'ra, aqliy zaiflikning to'rt darajasi mavjud: engil, o'rtacha, og'ir va chuqur. Aqliy zaiflikning engil darajasi - zaiflik - boshqa shakllarga qaraganda ancha keng tarqalgan. Bunday bolalar jismoniy rivojlanishida tengdoshlaridan orqada qoladilar. Kognitiv buzilishlar ko'pincha uyushgan ta'lim (bolalar bog'chasi yoki maktab) boshlanishi bilan namoyon bo'ladi. Ular boshqa bolalar kabi dastur materialini o'rganmaydilar, ularga maxsus ta'lim sharoitlari kerak. Aqli zaif bolalar uchun kompensatsion turdagi maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarida va VIII tipdagi maxsus (korreksion) umumiy ta'lim maktablarida ularning ta'lim olishi uchun sharoitlar yaratilgan.^[1] Bu odamlar maktabni tamomlagach, o'z kasbi bo'yicha ishlab chiqarishda bexatar mehnat qilishi, mustaqil hayot kechirishi mumkin. O'rtacha aqliy zaiflik - bema'nilik - zaiflik va aqlsizlik o'rtasidagi chegaradir. Rivojlanishning kechikishi chaqaloqlik va erta bolalik davrida aniqlanadi. Korreksion, pedagogik va tibbiy ishlarni o'z vaqtida boshlash aniq buzilishlar paydo bo'lishining oldini olishga yordam beradi. Bunday bolalar kompensatsiya turidagi maxsus maktabgacha ta'lim muassasalariga boradilar va VIII tipdagi korreksion maktablarida o'qiydilar. Og'ir aqliy zaiflik - imbesillik - bola rivojlanishining dastlabki davrlarida uchraydi. Go'daklik davrida bunday chaqaloqlar keyinchalik boshlarini ushlab turishni boshlaydilar (to'rt-olti oy va undan keyin), o'z-o'zidan ag'dariladi, o'tiradi va yuradi (3 yoshda va undan keyin). Ularda qichqiriq, mish-mishlar deyarli yo'q, "tiklanish majmuasi" shakllanmagan. Nutq maktabgacha yoshning oxirida paydo bo'ladi va alohida so'zlar, kamdan-kam iboralar bilan ifodalanadi. Ko'p tovushlarning talaffuzi ham buziladi. Dvigatel qobiliyatlari sezilarli darajada zarar ko'radi, shuning uchun bu bolalar o'rtacha aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga qaraganda kechroq va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini egallaydilar. Chuqur aqliy zaiflik - ahmoqlik - bolaning hayotining birinchi oylarida aniqlanadi. Bunday bolalar sezgirlikning past chegaralariga ega, harakatlarni muvofiqlashtirish, praxis, harakatchanlik, fazoviy orientatsiyaning jiddiy buzilishlari mavjud. Ko'pincha bu qonunbuzarliklar shunchalik og'irki, ular o'tirgan turmush tarziga majbur bo'lishadi. Bu odamlarning ko'pchiligi o'z-o'zini parvarish qilish bo'yicha asosiy ko'nikmalarni o'zlashtira olmaydi, ammo ba'zilari hali ham qisman o'zlariga xizmat qilishni o'rganishlari mumkin. Bolalar nutqidagi kamchiliklar bartaraf

etilgach, ular o‘qishlarini ommaviy maktabda davom ettiradilar. Shuning uchun I bo‘limning IV—VI sinflari u yoki bu sabab bilan maxsus maktabiga kira olmagan bolalar bilan to‘ldirib boriladi. Maxsus maktabining u yoki bu sinflariga qabul qilishda birinchi navbatda quyidagilar, ya’ni: — matematika va umumta’lim maktabining boshqa fanlari bo‘yicha boladaga bilim va malakalar kaysi sinf talabiga javob berishi; — og‘zaki va yozma nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kandy tuzatish ishlariga muhtojligi; — bu ishlar aynan shu sinfdan amalga oshirilishi mumkinligi hisobga olinadi. Sinflarda o‘quvchilar soni yetarli bo‘lgach, o‘qitishning birinchi boshlang‘ich davrida nutq buzilishlarining harakteri va tabiatiga ko‘ra bolalarni differensial o‘qitish, parallel sinflarni tashkil etish yo‘li bilan amalga oshirishni nazarda tutish lozimdir. Agar o‘quv ishlari jarayonida u yoki bu bola nutqidagi kamchiliklar bartaraf etilgan bo‘lsa, bola o‘z o‘qishini, ommaviy maktabda davom ettirishi mumkin. Bunda tuman yoki shahar xalq ta’limi bo‘limlari maxsus maktabi direktoridan zarur bo‘lgan materiallarni olgach, bolani ommaviy maktabning tegishli sinfiga yuborishi lozim. Ommaviy maktabning direktori va pedagoglar kengashi maxsus maktabidan o‘tkazilgan bolaning muvaffaqiyatli o‘qishi uchun kerakli sharoitlarni yaratmoqlari lozim. Nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar bilan mashg‘ulotlar tashkil qilish va ularni o‘tkazishda kamchiliklarini to‘g‘rilash yuzasidan olib boriladigan ishlar bolalarning yosh xususiyatlarini, nutq defekti xususiyatlarini, ona tilidan maktab dasturini hisobga olgan holda tashkil qilinadi. Defektologik mashg‘ulotlarga dars mashg‘ulotlaridan bo‘sh va sinfdan tashqari vaqtda mashg‘ulotlar o‘tkaziladi.^[2] Maktab ma’muriyati va sinf o‘qituvchilari bilan kelishgan holda defektolog o‘quvchilarni o‘qish darslaridan chaqirib olishi mumkin. Nutq tafakkur quroli va muloqot vositasi xisoblanadi. Bolaning xar tomonlama shakllanishida xamda rivojlanishida nutqning to‘liq rivojlanishi katta ahamiyatga ega. Nutq bolalarda asta-sekinlik bilan rivojlanadi. Bolalar o‘z jmnrivojlangan sari ularning nutqi ham takomillashadi. Nutqni o‘z vaqtida egallash bolaga atrofdagi odamlar bilan erkin muloqot imkonini beradi, o‘z xulqini boshqarishga yordam beradi, maktabda ta’lim tarbiya berish jarayoni ancha yengillashtiradi. Aqli zaif bolalar o‘zlarining me’yorda rivojlangan tengdoshlariga qaraganda birmuncha kech tilga kiradilar, birinchi so‘zni aytish muddati uch bazan besh yoshgacha kechikadi. M.F.Gnezdilov, V.G.Petrova, O.V.Kashe, E.V.Orlova, V.V.Voronkova, V.S.Raxmanova va boshqa olimlarning bergan ma’lumotlariga ko‘ra birinchi sinf aqli zaif bolalarning 60 % ida talaffuz kamchiliklari uchraydi. Aksariyat bolalarda fonematik eshitish qobiliyati buzilgan nutq a’zolari va ularning harakatidagi nuqsonlari ko‘plab uchraydi. Lug‘at boyligini egallashda jiddiy qiyinchiliklar kuzatiladi. Mavxum xususiyatdagi, umumlashtiruvchi tushunchalarni ifodolovchi so‘zlarni tushunmaydilar, ko‘chma ma’noda ifodalangan tushunchalarni anglashda qiynaladilar, ular aynan idrok etadilar. Xulq-atvor sohasini korreksion bolalarning ichki pozitsiyasini shakllantirish, ijtimoiy ma’qullangan xatti-harakatlarni takrorlash, ijtimoiy rollar muxlisining mahorati, o’zini o’zi boshqarish va o’zini o’zi boshqarish ko’nikmalari, salbiy stereotiplarni engish bilan bog’liq. O’yin yoki ta’lim faoliyatini korreksion shaxsiy, ijtimoiy va ta’lim motivatsiyasini, maqsad qo’yish

ko'nikmalarini rivojlantirishga, faoliyat vositalari va usullarini o'zlashtirishga, nazorat qilish va o'zini o'zi qadrlashga qaratilgan. Bolaning munosabatlarini to'g'rilash rivojlanishning ijtimoiy holatini o'zgartirishni, uning bolalar tomonidan sub'ektiv idrok etilishini o'z ichiga oladi; ijtimoiy mavqei oshirish; ijtimoiy intellekt, sezgi, empatiya va mulohazalarni rivojlantirish; ichki va tashqi psixologik qarama-qarshiliklarni hal qilish. Mahalliy psixologiyada korreksion ishlarining maqsadlari kattalar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan faol faoliyat jarayoni sifatida bolalarning aqliy rivojlanishining qonuniyatlarini tushunish bilan belgilanadi. Shu asosda tuzatuvchi maqsadlarni belgilashning uchta asosiy yo'nalishi va yo'nalishlari mavjud: rivojlanishning ijtimoiy holatini optimallashtirish; bolaning faoliyatini rivojlantirish; yosh-psixologik neoplazmalarning shakllanishi.

Xulosa. Psixokorreksiyaning asosiy vazifasi har bir bolaning shaxsiyatining ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun maqbul psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish asosida aqliy rivojlanishdagi og'ishlarni korreksiondir. Demak, psixo-korreksion ishlari mazmun va ta'sir usullarining boyligi bilan ajralib turadi.^[3] Psixo-korreksiya ta'sirining samaradorligiga ko'plab omillar ta'sir qiladi: psixologning shaxsiy va kasbiy tayyorgarligi, mijoz bilan psixoterapevtik aloqa, texnologiyani tanlash, psixologik tashxisning to'g'riligi, boshqalarning psixologik yordami va boshqalar. Bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish, ularning atrofidagi odamlar bilan munosabatlarni tiklash, shaxsning xulq-atvori va psixologik muammolarini hal qilish, shuningdek, kasbga yo'naltirish, shaxsni rivojlantirish va shakllantirishda psixo-korreksiya ishlarining ahamiyati juda katta. yalashda ma'lum bir ma'suliyatga ega bo'ladilar. Bolani har tomonlama rivojlantirishda maktab va oila hamkorligining mazmuni, shakl va metodlarini takomillashtirish juda muhim. Maxsus muassasa pedagogi bu vaziyatda bolalarning tarbiyachisi va ota-onalarning hamkor sifatida ish ko'radi. Pedagoglar va oila a'zolari o'rtasidagi aloqaning xarakteri va samaraliligi maktabning oila bilan hamkorligidagi ishning metodlarini to'g'ri tanlashiga ham bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно методическое пособие. – СПб, 2003.
2. Аюпова М. Ю. Логопедия. – Т.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007y.
3. Акрамова, Х. (2020). Ақли заиф ўқувчиларни компьютер технологиялари асосида меҳнат кўникмаларини шакллантириш. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-9. извлечено от https://science.iedu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4013
4. Акрамова, Х. (2020). Коррекционно-педагогические обобенности формирование навыков здорового образа жизни у детей с умственной осталостью в семейных условиях. Архив

Научных Публикаций JSPI, 15(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/918

5. Акрамова, Х. (2020). Социально-педагогическая работа с детьми дошкольного возраста. Архив Научных Публикаций JSPI, 7(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/674

6. Акрамова, Х. (2020). Didactic Foundations of Labor Activity for Children with Intellectual Disabilities. Архив Научных Публикаций JSPI, 7(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/682

7. Акрамова, Х. (2020)

8. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/download/6043/3990/3897>

9. <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/1367/949/3392>